

Az árellenőrzés jogszabályai

ELŐADTA KACSOH BÁLINT

Bevezetés. Az áralakulás gazdasági és szociális vonatkozásokban oly nagy jelentőségű kérdése a világháborút megelőző időkben csak rendkívüli körülmények között és korlátozott mértékben képezte hatósági beavatkozás tárgyát. Megfelelt ez az akkor általánosan uralkodó felfogásnak, amely a különböző cikkek árának kialakulásában a gazdasági életben ható erőknek, a kereslet és kínálat egymásra hatásának oly eredményeit látta, amely legmegfeljebb külső befolyásolás nélkül alakul ki.

E felfogásnak megfelelően az áralakulás hatósági szabályozása csak indokolt szükség esetén és akkor is mint átmeneti jellegű válságjogi szabályozás érvényesült. A szabályozásra okot adó állapot valamilyen átmeneti jellegű katasztrofális körülmény: tűzvész., árvíz, járvány stb. E többnyire helyi jelentőségű, átmeneti zavarok kiegyensúlyozására régi ipartörvényünk ma is hatályban levő rendelkezései¹ tartalmazznak intézkedéseket.

Ha súlyosabbak azok a megrázkódtatások, amelyek időtartamban és terjedelemben is messzebbmenően érintik a gazdasági életet, úgy ennek megfelelő mélyrehatóbb szabályozás, a szabad áralakulásba való nagyobb mérvű belenyúlás szüksége merül fel.

A minden vonatkozásában oly messzemenő hatásokkal járó világháború, az azzal együttjáró gazdasági elszigetelődés, a termelési és fogyasztási viszonyok gyökeres megváltozása mihamar szükségessé tette az árkérdés megfelelő szabályozását. Úgy a hadviselés érdekei, mint a lakosság szükségletének biztosítása az árdragító hatású visszaélésekkel szemben való védekezés jelentőségét állította előtérbe, s ennek alapján röviddel a háború kitörését követően a kormány élt is a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről alkotott törvényekben (1912: LXIII. és 1914: L. törvénycikkek) számára biztosított felhatalmazással. Ez az intézkedés az 1914. november hó folyamán mindenekelőtt a gabona- és lisztművek legmagasabb árának megállapítására irányult. Az e tárgyban kibocsátott 8.682/1914. M. E. sz. rendelet e cikkek árát az egész országra kiterjedő érvénnyel állapította meg. Mihamar szüksége merült fel azonban annak is, hogy a gabona- és lisztműveken túlmenően egyéb mezőgazdasági és ipari közszükségleti termékek legmagasabb ára megfelelő szabályozást nyerjen. A hosszabban elhúzódó háború a hatósági beavatkozásnak messzebbmenő kiépítésére vezetett.

Az ármaximálás mellett szüksége mutatkozott annak is, hogy e kérdés intézményes megoldásra találjon s hogy a közszükségleti cikkek forgalombahozatalánál előforduló visszaélések meggátlására ezzel foglalkozó külön intézmény hívassék életre. Az 1917. év szeptemberében kibocsátott 3.678/1917. M. E. sz. rendelet útján életre hívott helyi árvizsgáló bizottságok és az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság hatásköre

¹ 1884: XVII. te. 53. §. b. pont.

kezdetben csak a tájékoztató árak megállapítására irányult azzal a céllal, hogy az árak kialakulásában közreműködő tényezők, valamint az érdekelt fogyasztók megfelelő hiteles tájékoztatást nyerjenek arról, hogy az árszámításnak milyen módja tekinthető hatósági szempontból aggálytalannak s biztosít a jóhiszeműen eljáró iparos, kereskedő és termelő számára minden zaklatástól való mentesítést.

Amíg az Árvizsgáló Bizottság életrehívásának időpontjában annak hatáskörébe csak a tájékoztató árak megállapítása tartozott, s a legmagasabb árakat a kormány állapította meg, utóbb 1918. évben már az Árvizsgáló Bizottsághoz utaltatott a legmagasabb árak megállapítása is. E fontos jogkör gyakorlása az Árvizsgáló Bizottság megfelelő szervezeti átállítását, a bizottság elnökének rendelkezésére álló szankciók hatékony kiterjesztését vonta maga után, így – többek között – módot adott az iparüzésre szóló hatósági engedély visszavonására is. A büntető szankciók alkalmazása, az árdrágítási visszaélések büntetőjogi megtorlása azonban továbbra is a bíróságok hatáskörébe tartozott s árdrágító visszaélések büntetőjogi megtorlásának törvényes szabályozása az 1920: XV. törvény-cikkben látott napvilágot.

Az itt vázolt korszak, amely a világháború kitörésével kezdődik és nem ér véget annak befejeztével, minthogy e probléma az inflációs pénzürtékváltozások idején is nagy mértékben aktuális maradt, – valójában pénzürtékünk stabilizációjának keresztülvitelével zárul le. Az Országos Központi Árvizsgáló Bizottság működése ebben az időben szűnik meg, minthogy árelenőrzésre, legmagasabb vagy tájékoztató árak megállapítására sincs szükség.

A jogi szabályozás anyagát, az e körben felmerülő problémák aktualitását mindig a gazdasági élet hullámozása adja meg. Ez adja a magyarázatát annak is, hogy az 1930. év körül a nyersanyagoknak, elsősorban a mezőgazdasági cikkeknek világszerte érezhetővé vált nagyarányú árcsökkenése nálunk is inkább olyan árkonstrukciók életrehívását tette szükségessé, amelyek az áralakulást az árszínvonal megfelelő emelése irányában kívánták befolyásolni. A hatósági szabályozásnak ez a rendszere, amellyel a gabonajegy – boletta – életrehívásánál találkozunk, arra irányult, hogy a mélyen az önköltség alá került termelő árak olyan szintre legyenek emelhetők, amely a termelés folytonosságának fenntartását és a nemzeti, gazdasági szempontból oly nagy jelentőséggel bíró őstermelő lakosság életviszonyainak némi megjavítását biztosítsák.

A gazdasági élet újabb fejlődése, az annak körében végbemenő oly lényeges változásokat tüntet fel, amelyek a hatósági beavatkozás rendszerének messzebbmenő, intézményes, különböző szempontokat érvényesítő kiépítését tették szükségessé. A háború utáni fejlődés során nemcsak nálunk, hanem világszerte az államnak a gazdasági életben elfoglalt szerepe lényegesen megváltozott. A termelés, vámpolitika, pénzürtés és a gazdasági életnek csaknem minden vonatkozása a messzebbmenő beavatkozások egész sorát tünteti fel. Ez a körülmény már önmagában véve is előtérbe állítja annak szükségességét, hogy a termelés és fogyasztás összes fontos vonatkozásait messzebbmenően befolyásoló állami beavatkozás figyelmét kiterjessze az áralakulás kérdéseire is. Hozzájárul ehhez az a körülmény is, hogy lényeges változáson ment át az elvi szempont, amelyik korábban az árak kialakulásában a gazdasági életben érvényesülő erők szabad játékának megvalósulását látta. Amikor a gazdasági életben ható tényezők sorában olyan hatalmi alakulatok érvényesíthették egyre messzebbmenő befolyásukat, mint amilyenek a kartellek, amelyeknek módjukban állott a gazdasági versenyt korlátozó megállapodásaikkal az áralakulásnak is határozott irányt szabni, – úgy a közérdekből merült fel a szükségessége

annak, hogy ezzel a hatalmi befolyással szemben az állami beavatkozás érvényesítse az egyéb termelők és fogyasztók legszélesebb rétegeinek érdekeit szemelőtt tartó szempontokat.

Az itt vázolt helyzet adja magyarázatát annak, hogy az újabb jogfejlődés során az 1931:XX. törvénycikkkel életbeléptetett karteltörvény végrehajtásával kapcsolatban jelenik meg az 1.200/1933. i. E. sz. rendelet, amely az Árelemző Bizottságot hívja életre. E bizottság életrehívása a rendelet 1. §-a szerint az áralakító tényezők elemzésének az áralakulás gazdasági helyessége ellenőrzésének, valamint az árkérdésekben való szakértői vélemény adásának céljait szolgálja. Hatásköre ennek megfelelően az árelemzésre, vélemény adásra, ellenőrzésre és egyeztetésre terjed ki, s szerves összefüggésben áll a kartelbizottság működésével. Hatásköre azonban nem korlátozódik kizárólag a kartelbizottság hatáskörébe eső ügyekre, hanem kiterjed az általa érintett árucsoportokra is.

Az áralakulásban való közvetlen hatósági beavatkozás szükségessége a legújabb fejlődés során több vonatkozásban domborodik ki. A termelői és fogyasztói szempontok megfelelő összhangba hozatala az itt számbajövő szociális érdekeknek kiegyenlítése, a versenyfeltételek figyelemmel kísérése, az e részben mutatkozó visszasságok kiküszöbölése, annak megakadályozása, hogy egyes gazdasági tényezők hatalmi helyzetüket a szélesebb fogyasztó rétegek érdekeit sértő áremelésekre használják fel, de egyben meggátlása annak is, hogy az indokolatlan árrombolások szélesebb termelő rétegek existenciális lehetőségét veszélyeztessék. De figyelembe jön itt az a további lényeges körülmény is, hogy különösen az 1938. évben megindított beruházási program végrehajtásával kapcsolatosan az állam és a különböző közületek, mint vevők, illetve megrendelők igen jelentős összeggel jelentkeztek. E közületi szállítások árelőnézése mélyreható, rendszeres vizsgálódást, a gazdasági élet egész területére kiható árpolitika érvényesítését igényli.

A minisztérium a múlt év tavaszán kibocsátott 2.220/1938. M. E. sz. rendelete alapján az áralakulás hatályosabb ellenőrzése és az ezzel kapcsolatos intézkedések megtétele céljából az Árelemző Bizottság megszüntetésével egyidejűleg az ország egész területére kivételes hatalommal felruházott kormánybiztost nevezett ki.

E rendelet olyan egyéni hatóságot hívott életre, amely hatóság az összes eddig ismert intézményekkel szemben az eddigiéknél szélesebb hatáskörben, a tanulmányozó és véleményező szerep mellett a szükséges intézkedések megtételére is jogkört nyert és az árelőnézéssel kapcsolatos teendők közül csak a szankciók alkalmazása utaltatott a kormány, illetőleg a bíróságok hatáskörébe.

Az árkormánybiztos egyéni tapasztalatait hasznosította a 4.110/1939. M. E. sz. rendelet, amely az áralakulás hatályosabb ellenőrzése tárgyában fennálló rendelkezéseket lényegesen kiegészítette és módosította. A leglényegesebb újítás ebben a rendeletben az, hogy a közigazgatási hatóságokat is bevonja az árelőnézés munkájába.

Ezzel kapcsolatban kívánatosnak látszik az árelőnézés jogszabályainak részletes ismertetése és magyarázata egyrészt annak megvilágítására, hogy a fentebb vázolt elvi szempontok milyen gyakorlati megoldást nyertek, másfelől az árelőnézés munkájába bevont közigazgatási hatóságok és az érdekelt vállalatok tájékoztatása céljából.

I.

Az árkormánybiztos feladata és hatásköre.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet az árkormánybiztos feladatait lényegében az alábbiakban jelöli meg: 1. Az árat, továbbá ipari és más hasonló munka és szolgáltatás

díját kialakító tényezők szemmel tartása és a szerzett tapasztalatok alapján az árszínvonal alakulása helyességének ellenőrzése; 2. az ár- és díjkérdésekben véleményadás; 3. az egészséges árszínvonal kialakítására szolgáló intézkedések megtétele; 4. a közszállítások ellenőrzése.

E feladatok ellátására a rendelet az árkormánybiztosnak az alábbi jogokat biztosítja, illetve a következő kötelezettségeket rója a hatóságokra és a vállalatokra.

Az árszínvonal alakulásának és gazdasági helyességének ellenőrzésével kapcsolatban az árkormánybiztos mindenekelőtt széleskörű vizsgálati és betekintési jogot nyert a vállalatok életébe. Ehhez képest az árkormánybiztos bármelyik üzemet, vállalatot, illetve érdekképviselőt felhívhatja annak bejelentésére, hogy valamely árut milyen áron hoznak forgalomba, illetőleg valamely szolgáltatásért milyen díjat számítanak fel.

Ha az árkormánybiztos az általa elrendelt helyszíni vizsgálat eredményéhez képest azt állapítja meg, hogy valamely áru indokolatlanul magas áron kerül forgalomba, vagy valamely szolgáltatás díja vagy a vállalati összeg indokolatlanul magas, akkor az ár vagy díj leszállítása céljából az érdekelt vállalattal tárgyalásokat folytat. A rendeletben meghatározott erősebb eszközökhöz csak akkor nyúl az árkormánybiztos, ha ezek a tárgyalások eredménytelenek maradtak.

Az árkormánybiztos a Budapesti Közlönyben időnként közzéteszi azon áruk és szolgáltatások jegyzékét, amelyek árának, illetve díjának emelését az emelés napján hozzá be kell jelenteni. Ha az árkormánybiztos véleménye szerint valamely áru vagy szolgáltatás ára, illetve ellenértéke indokolatlanul magas, a kormánybiztos az ár- és díj alakulásra nézve fontos összes adatok bejelentését, felvilágosítások adását és iratok bemutatását kívánhatja; kiküldöttje útján a vállalat egész ügyvitelét – nemcsak a jelenre, hanem a múlttra vonatkozóan is – a könyvekbe és egyéb iratokba való betekintés útján megvizsgálhatja, sőt szükség esetén a vállalat tulajdonosát és alkalmazottait, valamint egyéb személyeket is – bíróság útján eskü alatt is – kihallgathatja.

Fontos hatásköre az árkormánybiztosnak az árkérdésekben való véleménynyilvánítás. E tekintetben az árelőírás jogszabályai nem tartalmaznak ugyan kifejezett rendelkezéseket, de azok szelleméből következik, hogy ilyen szakvéleményadásra a következő esetekben kerülhet sor: *a)* az uzsorabírók előtt az árdrágító visszaélések miatt indított perekben; *b)* olyan esetekben, amikor bizonyos cikkek árának megállapítását valamely jogszabály más hatóságoknak tartotta fenn.

Az utóbbi eset a mai viszonyok között nagy gyakorlati jelentőséggel bír, mert az elsőrendű fontosságú közszükségleti cikkek egyrésze s általában a mezőgazdasági üzemek termékeinek egyrésze, mint pl. paprika, tej, zsíros gyapjú stb., ma a különböző minisztériumok részéről történő ármegállapítás tárgyát képezi, s így nagy jelentőséggel bír az a vélemény, amelyet ezek árának kialakítása tekintetében az általános árpolitika elveit érvényesítő árkormánybiztos nyilvánít.

Az egészséges árszínvonal biztosítása érdekében a fennálló rendelkezések széleskörű intézkedési jogot biztosítanak az árkormánybiztosnak. Ezek sorában nagyobb jelentőséggel bír mindenekelőtt az a jogkör, hogy az árkormánybiztos tájékoztató árakat állapít meg. A tájékoztató árak gondolata nem új. Amint erre már az előzőkben is utaltunk, a háborús árszabályozás idején működött árvizsgáló bizottságok hatáskörének is fontos részét képezte s e fogalmat az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk is ismeri. Tájékoztató áraknak célja, amint azt neve is mutatja, tájékoztatás és pedig egyrészt a termelők, kereskedők, iparosok, másrészt az árdrágító visszaélések ügyében eljáró bíró-

ságok számára a méltányos hasznot meg nem haladó ár tekintetében. A tájékoztató ár betartásának jogilag mentesítő hatása van, amennyiben az 1920: XV. te. 2. §-a alapján már áruuzsora miatt nem büntethető az, aki nem számított fel a tájékoztató áraknál magasabb árat. Ha az eladó a tájékoztató áraknál magasabb árat számított fel, a bíróságok az eset körülményeinek figyelembevételével inkább oly felfogás felé hajlanak, hogy külön vizsgálat nélkül, aránytalanul magas nyereség felszámítását tételezik fel, ha az eladó nem tudja bíróság előtt elfogadhatóan kimutatni, hogy nyeresége a magasabb ár mellett sem haladta meg a méltányos hasznot.

Mint ahogy a büntetendő árdrágító visszaélések az 1920: XV. törvénycikk értelmében csak közszükségleti cikkeknél fordulhatnak elő, gyakorlatilag – e törvény alapján – csak a közszükségleti cikkekre vonatkozóan megállapított tájékoztató árak túllépése büntethető.

Az árelenőrzés hatályosabbá tételéről szóló jogszabályok a tájékoztató ár túllépésére nézve szankciókat írnak elő, csak a kormánybiztos jogát állapítják meg a tájékoztató árak megállapítására és e jog hatékony érvényesülését biztosítják különböző kényszerítő rendszabályok és büntető rendelkezések megállapításával.

További fontos jogköre az árkormánybiztosnak a legmagasabb árak, illetőleg díjak megállapítása. A legmagasabb ár megállapítására irányuló jognak az árkormánybiztos hatáskörébe való összpontosítását a gyakorlati élet követelményei indokolják. A különböző cikkek árszínvonalának összefüggése következtében ugyanis az egyes cikkeknél fellépő áremelkedés az egész árszínvonal megmozdulását vonhatja maga után. Áll ez elsősorban az ipari nyersanyagok áraitra. Ennek megakadályozására pedig az azonnali és az árkérdés egész területét áttekintő hatóság részéről való közbelépés szükséges.

A tájékoztató árak megállapítása magában véve még az azok túllépése esetén folyamatba tett gyorsított bírói eljárás hatásainak figyelembevételével sem alkalmas az egész árszínvonal megmozdulásának megakadályozására, ha pszichológiai következményei letagadhatatlanok is. Éppen ezért a legmagasabb árak megállapítása s e jognak egy kézben való összpontosítása gyakorlatilag hatályosabb, közvetlenebbül ható eszköz az egészséges árszínvonal kialakítására, mint a tájékoztató árak megállapítása.

Ugyanebben az irányban ható és az árszínvonal megmozdulásának megakadályozására szolgáló eszközök között kétségtelenül az árrögzítés a leghatályosabb. Erre vonatkozóan a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet felhatalmazza a minisztériumot azon áruk és szolgáltatások jegyzékének megállapítására, amelyek árát, illetőleg díját a kormánybiztos előzetes hozzájárulás nélkül emelni nem szabad. Az alaprendelet kiegészítő és módosító 4.110/1939. M. E. sz. rendelet az eljárás gyorsabbá tétele céljából az árrögzítés szempontjából figyelembe jövő áruk és szolgáltatások megállapítását is az árkormánybiztos hatáskörébe utalta.

Az árrögzítésre vonatkozó joggal – eltekintve az ú. n. karteláraknak a 2.221/1938. M. E. sz. rendelettel történt rögzítésétől – eddig sem a kormány, sem az árkormánybiztos nem éltek. Ennek ellenére az árszínvonal megmozdulását az áruk igen jelentékeny részénél teszi lehetetlenné a 2.221/1938. M. E. sz. rendelet, amelynek értelmében az árrögzítésre vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni kell minden olyan árura, amelyre nézve a gazdasági versenyt szabályozó megállapodásokról szóló 1931: XX. törvénycikkben (karteltörvény) meghatározott megállapodás vagy határozat van érvényben. Gyakorlatilag tehát a kartelcikk árát a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül emelni nem szabad.

Az általános árszínvonal kialakulásánál nagy szerepet játszó fontosabb iparcikkek árának állandó szemmel tartását, nemkülönben a közszállítások ellenőrzésének hatályosságát kívánja biztosítani az ebből a szempontból számbajöhető vállalatok állandó árellenőrzés alá helyezése. A vállalat állandó ár ellenőrzés alá való helyezését a 2.930/1938. M. E. sz. rendelet szerint az árkormánybiztos javaslatára a minisztérium rendeli el. Az ellenőrzés alatt a vállalat gyártmányainak árát az árkormánybiztos előzetes engedélye nélkül nem emelheti. Az árellenőr hatáskörét a 2.930/1938. M. E. sz. rendelet szabályozza.

Az egészséges árszínvonal kialakításának azonban a gyakorlatban nemcsak a fogyasztói, hanem – adott körülmények között – a jogosult termelői érdekek figyelembevételére is kell törekednie. Ez igen sokszor szükségessé teszi nemcsak a legmagasabb, hanem a legkisebb árak, illetőleg díjak megállapítását is. Nem egyszer fordul elő ugyanis olyan eset, hogy egyes vállalatok reklám vagy egyéb okokból bizonyos cikkeket indokolatlanul alacsony, sokszor önköltség alatti áron hoznak forgalomba s ezáltal a többi vállalatnak indokolatlan és tisztességtelen versenyt támasztanak. Különösen aggályossá válik ez oly szakmákban, ahol a kisiparosok tevékenysége is nagyobb szerepet játszik s a kiméletlen verseny következtében ezek saját munkaerejük kiméletlen kihasználásával, vagy – tőkeszegénységük következtében – nyereség felszámítása nélkül vállalnak munkát. Ennek megakadályozása céljából a 4.110/1939. M. E. sz. 4. §-a oly értelemben módosította a 2.220/1938. M. E. sz. r. 2. §-át, hogy az árkormánybiztos hatáskörébe utalta – egyetlen kivétellel áttört elvi általánosságban – a legkisebb árak, illetve díjak megállapítását is és az ilyen irányú rendelkezések megszegőjére kiterjesztette a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-ában megállapított büntető rendelkezéseket. Ez az egyetlen kivétel a minimális munkabérek megállapítása, amelyet a munkaviszony egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló 1937. XXI. törvénycikk s annak végrehajtása tárgyában kiadott 3.000/1938. lp. M. sz. rendelet alapján működő s szakmák szerint alakult bizottságok állapítanak meg.

A jelen körülmények között oly nagy gazdasági jelentőséggel bíró közszállítások fokozottabb ellenőrzése és hiánytalan ellátása érdekében a 2.220/1938. M. E. sz. r. 3. §-a minden olyan vállalatot, amely az államtól, vagy annak bármely üzemétől legalább 100.000 P összegű megrendelést kap, arra kötelez, hogy a megrendelés kiadásától számított 8 nap alatt a szerződésben kikötött árak, illetőleg díjak kiszámításának alapjául szolgáló adatokat, illetve számításokat az árkormánybiztos elé terjessze.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendeletnek ezt az intézkedését a 4.110/1939. M. E. sz. rendelet a kérdés jelentőségének fokozódása és az időközben szerzett tapasztalatok alapján, három irányban lényegesen kiterjesztette:

a) 6. §-ában a bejelentési kötelezettséget kiterjesztette a törvényhatóságoktól, községektől, vagy ezek bármiféle üzemétől, az Országos Társadalombiztosító Intézetétől, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetétől, az Országos Mezőgazdasági Biztosító Intézetétől, vagy bármely más közintézetétől kapott s 100.000 P-t elérő rendelkezésekre. A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet ugyanis csak az államtól és az állami üzemektől kapott rendelkezések bejelentését írta elő. Kétségtelen, hogy mindazok a szempontok, amelyek az állam és az állami üzemek rendelkezéseinek az árkormánybiztos által való ellenőrzését szükségessé tették, teljes mértékben fennállanak egyéb közszállításoknak tekinthető rendelkezésekre nézve is és így célszerűnek látszott azoknak az árellenőrzés körébe való bevonása;

b) a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet a közszállítások bejelentését csak a vállalatok

számára tette kötelezővé. A 4.110/1939.M. E. sz. rendelet a rendelést kiadó hatóságot, közintézetet stb. is kötelezi a bejelentésre és így a megfelelő ellenőrzésről intézményes gondoskodás történt;

c) a 2.220/1938. M. E. sz. rendelet értelmében csak a 100.000 P-t elérő rendeletek estek bejelentési kötelezettség alá. A gyakorlatban azonban igen sokszor előfordult, hogy a gazdaságilag egységesnek tekinthető rendelést több vállalkozónak, vagy ugyanazon vállalkozónak, de több részletben adják ki és így azok mentesültek a bejelentési kötelezettség, illetőleg az árelőellenőrzés alól. Ennek megakadályozására a 4.110/1939. M. E. sz. r. 7. §-a az árelőellenőrzés céljából bejelentési kötelezettséget állapít meg arra az esetre is, ha egy rendelés több vállalkozónak adatott ki és valamennyi vállalkozóra eső részrendelések együttes összege éri el a 100.000 P-t.

Annak ellenére, hogy az áralakulás hatályosabb ellenőrzéséről szóló jogszabályok az árkormánybiztosnak messzemenő jogokat biztosítanak az árkérdésekbe való beavatkozásnál, a gazdasági élet felelős tényezőinek fegyelmeztségét és a rendeletben biztosított jogoknak, a gazdasági élet érzékenységét és sokrétűségét szemelőtt tartó., hajlékony alkalmazását biztosítja az a tény, hogy az árkormánybiztos súlyosabb eszközökhöz (pld. vállalatok állandó árelőellenőrzés alá helyezése) – eltekintve a kartelcikkeknél meglévő automatikus árrögzítéstől – egyáltalán nem, a legmagasabb árak megállapításához is csak az esetek jelentéktelen részében nyúlt és árszabályozó befolyását az esetek legnagyobb részében az érdekeltekkel való megegyezés formájában fejtette ki. Kétségtelen, hogy e tevékenységével az árkormánybiztos fontos, irányító és nevelőmunkát is végzett, mert a helyes kalkuláció elveit vitte be a gazdasági közvéleménybe.

Az árkormánybiztos feladatainak teljesítését biztosítják az 12.000/1938. M. E. sz. rendeletben és az 1920: XV. törvénycikkben megállapított rendelkezések is, amelyekről az alábbiakban szólunk.

II.

Az árkormánybiztos feladatkörének ellátásában közreműködő szervek.

Az áralakulás ellenőrzését az ország egész területén a 2.220/1938. M. E. sz. r. 1. §-a alapján kinevezett árelőellenőrzés országos kormánybiztosa végzi. A jogszabályok itt ugyan egyéni hatóságot hívtak életre, a valóságban azonban az árelőellenőrzéssel kapcsolatos összes teendőket az ezek ellátására felhatalmazott árkormánybiztos elvégezni nem tudván, az alábbi szervek közreműködését veszi igénybe.

Az árkormánybiztos fontos és igen sok irányban szétágazó feladatkörének ellátásában működésének elkezdése óta rendelkezésre áll az a központi szervezet, amelynek beosztását és működési rendjét az árkormánybiztos által életbeléptetett ügyrend szabályozza. A megoldásra váró feladatok természetéhez, a különböző szakmák eltérő viszonyaihoz képest, a központi szervezetnél működő tisztviselők és revizorok hat csoportban fejtik ki tevékenységüket. Ezek a vas- és fémipar, valamint a gépgyártás; a kő-, föld- és agyagipar, a fa- és csontipar, valamint az építőipar; a textilipar; a vegyészeti ipar; a papíripár, nyomdaipar, továbbá az élelmezési és vendéglátó ipar, és végül a bőripar árelőellenőrzésére rendelt csoportok.

Az árkormánybiztos hatásköre az ország egész területére terjed ki, s a felmerülő különböző természetű ügyek körében úgy a megoldásra váró országos, mint helyi jelentőségű problémák kerülnek napirendre. Az utóbbi vonatkozásban a közvetlen fogyasztásra szolgáló jóságok, a szélesebb tömegek szükségleteinek kielégítésénél figyelembe

jöhető legfontosabb élelmiszerek és egyéb közszükségleti cikkek bírnak különös jelentőséggel. Minthogy az árak e cikkek tekintetében a piaci viszonyok különbözőségéhez képest helyileg eltérő módon alakulnak., úgy az árkormánybiztos, mint a közigazgatási hatóságok figyelme több esetben irányult az e részben megoldandó visszásságokra. A helyi jelentőségű arkérdések megoldása rendszerint úgy történt, hogy a vidéki közigazgatási hatóságok felkérésére az árkormánybiztos a központi szervezet személyzetéből küldött ki a szóbanforgó kérdés helyszínen való kivizsgálására megfelelő közeget s annak jelentése alapján tette meg a szükségesnek látszó intézkedést. Ez az eljárás egyrészt hosszadalmas volt, másrészt pedig a központi szervezet amúgy is korlátozott személyzetét erősen igénybevette s mindig csak egy konkrét arkérdés megoldására szorított. A vidéki áralakulás szemmel tartását, a helyi viszonyoknak az áralakulásra való befolyását, az országos árszínvonalról való eltérések indokolt vagy indokolatlan voltát, a kormánybiztos által rendeletileg megállapított legkisebb vagy legmagasabb árak betartását természetesen a központi személyzet ellenőrizni és az ezzel kapcsolatos feladatokat elvégezni önmagában nem tudja. De a felmerült helyi arkérdések kisebb jelentőségére való tekintettel sem volt mindenkor indokolt a központi szervezet közbelépése.

A helyi jelentőségű arkérdéseknek a helyszínen és a helyi viszonyok figyelembevételével való megoldására már történt kísérlet akkor, amikor a 12.000/1938. M.E. sz. – azóta már hatályon kívül helyezett – rendelet alapján a vidéki kereskedelmi és iparkamarák székhelyére az árkormánybiztos központi személyzetéből árfelügyelők küldettek ki. Ezek az árfelügyelők azonban az árelőrzés helyi feladatait – a nyert tapasztalatok szerint – nem tudták ellátni, mert egyrészt feladatuk körülhatárolva és hatáskörük megállapítva nem volt, másrészt pedig a rendelkezésükre bocsátott személyzettel egy-egy vidéki kereskedelmi és iparkamara nagy területén a helyi jellegű összes arkérdéseket áttekinteni és kellő időben közbelépni nem tudtak.

Minthogy éppen a helyi árszínvonal szemmel tartása és ennek az országos árszínvonalal párhuzamos irányban való kialakításával kapcsolatos intézkedések tekintetében mutatkoztak késedelmek, szükségesnek látszott a helyi árelőrzés szervezeti kiépítése abból a célból, hogy a helyi jellegű eltérések azonnal felderíthetők és a felmerült helyi jelentőségű intézkedések akadálytalanul megtehetőek legyenek.

E megfontolások alapján az áralakulás hatályosabb ellenőrzésének további kiépítése szükségessé tette az árkormánybiztos feladatkörének ellátásában közreműködő szervek körének bővítését, s a helyi közigazgatásnak e nagy jelentőségű munkakörbe való intézményes beállítását.

E megoldással találkozunk a 4.110/1939. M. E. sz. rendeletben, amely megállapítja, hogy az árelőrzés országos kormánybiztosa feladatkörének ellátására központi szervezetén kívül a helyi közigazgatási szerveket veszi igénybe. E helyi szervek az alábbi közigazgatási hatóságok: *a)* Budapest székesfőváros területén a polgármester, *b)* vármegyei és városi törvényhatóság területén a törvényhatóság első tisztviselője, *c)* megyei városokban, továbbá járásokban és azok területén fekvő községekben az alispán mellett a polgármester, illetőleg a főszolgabíró.

Mind a központ, mind a helyi szervek az áralakulás ellenőrzésével kapcsolatos teendőkben a kormánybiztos utasításai szerint járnak el, annak rendelkezéseit követni, felhívására a szükséges felvilágosításokat megadni és intézkedéseikről a kormánybiztost haladéktalanul értesíteni kötelesek.

E rendelet intézkedéseire képest a helyi közigazgatási szervek a kormánybiztos felhatalmazása alapján és az általa megállapított korlátok között járnak el.

A kormánybiztos közvetlen intézkedési joga fennáll a helyi közigazgatás működési területén is, a rendelet azonban módot ad arra, hogy ily intézkedésre az árkormánybiztos a helyi közigazgatási szerveket hatalmazza fel.

A helyi közigazgatási szerveknek az árelenőrzéssel kapcsolatos teendők ellátásába való bevonásával önként merül fel az a kérdés, hogy egyrészt milyen legyen a munkamegosztás az árkormánybiztos központi és helyi szervei között, másrészt milyen mértékben adjon a kormánybiztos felhatalmazást a közigazgatási hatóságnak a 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben biztosított jogok gyakorlására.

A kérdés első részének, a központ és a helyi közigazgatási szervek közötti munkamegosztás megoldása, az árelenőrzés teendőivel kapcsolatos gyakorlati intézkedések természetéből adódik.

Az első fejezetben vázolt feladatkör teljesítésével kapcsolatban az árszínvonal szemmel tartásánál és ennek egészséges irányba való kialakításánál a következő gyakorlati teendők merülnek fel. 1. Az ország lakosságának élelmezése szempontjából elsőrendű fontossággal bíró élelmiszerek s a mindennapi szükséglet kielégítésére szolgáló iparcikkek, valamint a legfontosabb ipari nyersanyagok árának időközönkénti feljegyzése és az azokban történt változások tanulmányozása; 2. adott esetben a helyszíni vizsgálatok elrendelése és lefolytatása; 3. a kormánybiztos, illetve felhatalmazása alapján a helyi közigazgatási szervek által megállapított legmagasabb árak betartásának ellenőrzése.

Mindhárom teendő lehet országos és helyi jellegű. Országos jellegűek nagyjából a gyáripari termékekkel kapcsolatos árkérdések, helyi jellegűek a közvetlen fogyasztásra szolgáló jószágok, elsősorban az elsőrendű élelmiszerek és közszükségleti cikkek árai. Ugyanigy országos jellegű a nagykereskedői viszonylatban való árszabályozás és inkább helyi jellegű a közvetlen fogyasztás céljaira történő eladásnál való árszabályozás.

Az előbbieken vázolt és az árelenőrzéssel kapcsolatos teendők elvégzésébe a helyi közigazgatási szervek csak fokozatosan vonhatók be és csak abban a mértékben, amilyen mértékben a vázolt teendők elvégzésére alkalmas személyzettel rendelkeznek.

A helyi árak rendszeres összegyűjtése, azoknak az árkormánybiztos központi szervezetével való közlése, a kormánybiztos által megállapított legkisebb, illetőleg legmagasabb árak betartásának helyi ellenőrzése, kétségtelenül a legelső lépés ezen a téren.

A 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben az árkormánybiztos részére biztosított hatáskörnek a helyi hatóságok részére történő részbeni átengedése ügyében az árkormánybiztos a közel jövőben kiadandó rendeletével részletesen fog intézkedni.

III.

Kényszerítő rendszabályok és büntető rendelkezések.

Az egészséges árszínvonal biztosítása érdekében tett intézkedések betartását végső fokon biztosító büntető rendelkezéseket, továbbá a gazdasági kényszerítő rendszabályokat részben az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk, az ennek kiegészítését és módosítását tartalmazó 1920: XVI. te. 7. és 8. §-ai, úgyszintén az eredetileg csak 3 évre tervezett 1920: XV. törvénycikk hatályát további intézkedésig meghosszabbító 1923: XXXVII. te. 7. §-a; részben pedig a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5., illetőleg 8. §-ai tartalmazzák.

A ma érvényben lévő megtorló rendelkezések természetüket tekintve két csoportra oszthatók: 1. gazdasági természetű kényszerítő rendszabályok; 2. büntetőjogi rendelkezések.

A gazdasági természetű kényszerítő rendszabályok alkalmazása azt a célt szolgálja, hogy az érdekelt vállalatoknak az egészséges áralakulás érdekeit szolgáló magatartása a kormányzat gazdaságpolitikai beavatkozása útján biztosítható legyen. A büntetőjogi természetű jogszabályok viszont az érdekelt jogellenes magatartásai köréből kiemelik és büntetéssel sújtják azokat a tényálladékokat, amelyeknek esetében a törvényhozó a közérdeknek súlyos veszélyeztetésére tekintettel a büntetőjogi megtorlást indokoltnak tartja.

Az árdrágító visszaélésekről szóló 1920: XV. törvénycikk, továbbá az 1920. XXVI. te. 7. és 8. §-ai a főbüntetésként alkalmazott szabadságvesztés-büntetés, illetőleg (az 1928: X. te. 3. §-ában foglalt feltételek esetén) pénzbüntetés mellett mellékbüntetésként gazdasági és főként iparrendészeti természetű büntető megtorlásokat is tartalmaznak (iparigazolvány vagy iparendély elvonása, eltiltás közszükségleti cikkekre való kereskedéstől, kiutasítás, kitiltás, az ítélet közzététele és az üzlethelyiségben szembe-tűnő kifüggesztése stb).

A 2.220/1938. M. E. sz. rendelet viszont vegyesen tartalmaz gazdasági kényszerítő rendszabályokat és büntetést megállapító rendelkezéseket.

A kényszerítő rendszabályok, mint lényegükben gazdaságpolitikai természetű megtorló intézkedések, azt a célt szolgálják, hogy a vállalatok a bűnvádi eljárás mellőzésével tisztán a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5. §-ában megállapított intézkedések alkalmazásával legyenek az árellenőrzés területén fennálló törvényes rendelkezések betartására, illetve az indokolatlanul magas árak vagy díjak leszállítására szoríthatók. Az ilyen természetű gazdaságrendészeti intézkedéseket az árkormánybiztos javaslatára a minisztérium rendeli el.

Ezek a kényszerítő rendszabályok a 2.220/1938. M. E. sz. r. 5. §-a szerint a következők: *a)* az adó, a vám, valamint egyéb tekintetben adott kedvezmények megvonása; *b)* a közszállításokból való kizárás; *c)* az iparüzési jog elvonása; *d)* az iparrendészet vagy a fuvardíjszabás körében megfelelő más rendszabály alkalmazása; *e)* a vállalat állandó árellenőrzés alá való helyezése; *f)* a vámtarifában megállapított egyes vámtételek módosítása, illetve megszüntetése, vagy egyéb vámpolitikai intézkedések elrendelése.

A minisztérium az árkormánybiztos javaslata alapján e kényszerítő rendszabályokat akkor is alkalmazhatja, illetőleg a gazdaságrendészeti megtorló intézkedéseket akkor is megteheti, ha az intézkedések alkalmazásának egyéb jogszabályokban megszabott különös feltételei nem állnak fenn. Ennek folytán a minisztérium az ilyen intézkedéseknek a vonatkozó törvényekben megállapított feltételeire és korlátaira tekintet nélkül rendelkezhetik.

A minisztérium megtorló intézkedései ellen jogorvoslat általában nincsen. Ez alól a szabály alól egyetlen kivétel az, ha a minisztérium iparüzési jogot vagy olyan hatósági engedélyt von el, amely nélkül a vállalat vagy vállalkozó üzemét (üzletét) nem folytathatja. Ily határozat ellen ugyanis halasztó hatályú panasznak van helye a m. kir. Közigazgatási Birósághoz. A Közigazgatási Biróság a panasz tárgyában soronkívül jár el.

Kényszerítő rendszabálynak, illetőleg gazdaságrendészeti megtorló intézkedésnek tekinthető a vállalat állandó árellenőrzés alá való helyezése is. Ennek az intézkedésnek

egyúttal preventív jellege is van, tekintettel arra, hogy a vállalat az állandó árellelőrzés idején áruinak árát és szolgáltatásainak díját a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül nem emelheti. A vállalat a termelési költségekben bekövetkezett minden változást a kirendelt árellelőrző útján a kormánybiztosnak haladéktalanul bejelenteni tartozik (2.930/1938. M. E. sz. r. 4. §.).

Büntető rendelkezéseket egyrészeről a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a, másrészeről az 1920: XV. te. 1-7. §-ai, úgyszintén az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-ai tartalmazzák.

A hivatkozott jogszabályokban megállapított deliktumok között a bűncselekmények jogi és elkövetési tárgya, továbbá azok minősítése és a megállapított büntetési tételek tekintetében mutatkozik lényeges különbség.

A 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a bizonyos cselekvéseket és mulasztásokat kihágásként rendel büntetni, az 1931:XXVI. te. (az ú. n. „felhatalmazási törvény”) 2. és 3. §-ában foglalt felhatalmazás alapján. Az itt meghatározott kihágások elkövetési tárgya lehet bármilyen áru vagy szolgáltatás. Ezzel szemben az árdragító visszaélésekről szóló 1920: XV. te. 1-7. §-aiban, továbbá az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-aiban meghatározott büntettek és vétségek elkövetési tárgya csak közszükségleti cikk és közszükséglet tárgyúul szolgáló munkateljesítmény lehet. A 2.220/1938. M. E. sz. r. büntető rendelkezései ebből a szempontból az áruk és szolgáltatásoknak szélesebb körére terjednek ki, mint a csupán közszükségleti cikkekre és közszükséglet tárgyúul szolgáló munkateljesítményekre vonatkoztatható idézett törvényhelyek.

A hivatkozott büntető jogszabályok között továbbá különbség mutatkozik a cselekmények minősítése és ennek megfelelően a büntetés kiszabása tekintetében is.

Kihágásnak minősülnek és 2 hónapig terjedhető elzárással büntetendők a 2.220. 1938. M. E. sz. r. 8. §-a szerint az alábbi cselekmények:

a) ha a kormánybiztos valamely vállalatot, üzemet, vállalkozót vagy ezek egyesülését, illetőleg érdekképviselőit, valamilyen áru vagy szolgáltatás árának bejelentésére hívja fel és a felhívottak e felhívásnak a kitűzött határidőben nem tesznek eleget;

b) ha a kormánybiztos az ár- és díjalakulás szempontjából lényeges adatok bejelentésére, felvilágosítások adására, vagy iratok bemutatására hívja fel a vállalatot és a felhívott a felhívásnak a kitűzött határidőn belül nem tesz eleget;

c) ha a vállalat a Budapesti Közlönyben a kormánybiztos által közzétett áruk, illetve szolgáltatások árának emelését az áremelés napján nem jelenti be;

d) ha a bejelentési vagy előterjesztési kötelezettsége során valótlan adatokat közöl;

e) ha a vállalat az elrendelt intézkedések (pl. vizsgálat) foganatosítását megakadályozza;

f) ha a vállalat a kormánybiztos által megállapított legmagasabb árat vagy szolgáltatási díjat túllépi;

g) közszállítások során, ha a rendelés teljesítője a legalább 100.000 P összegű rendelést annak kiadásától számított 8 nap alatt nem jelenti be és nem terjeszti a kormánybiztos elé az adatokat, amelyek a szerződésben kikötött árak vagy szolgáltatási díjak alapjául szolgáltak;

h) ha a vállalat a kormánybiztos által (4.110/1939. M. E. sz. r. 5. §.) megállapított áruk vagy szolgáltatások árát a kormánybiztos előzetes hozzájárulása nélkül felemeli;

i) ha a vállalat a kormánybiztos által megállapított legkisebb áraknál is alacsonyabb árat számít fel.

A fenti kihágások tekintetében a pénzbüntetésre az 1928: X. törvénycikk rendelkezései irányadók, azzal a kiegészítéssel, hogy a pénzbüntetés legmagasabb mértéke az 1931. XXVI. te. 3. §-ának (1) bekezdése értelmében 8.000 P.

Különleges szabályokat állapít meg továbbá ezen kihágásokra nézve a 2.220/1938. M. E. sz. r. 8. §-a (2) bekezdésében felhívott 1931: XXVI. te. (az ú. n. „felhatalmazási törvény”) 3. §-ának (3), illetőleg (4) bekezdése a pénzbüntetés átváltoztatása és a kihágás elévülése tekintetében.

Az ilyen kihágás miatt megállapított pénzbüntetés ugyanis behajthatatlanság esetében legfeljebb 6 hónapig tartó elzárás-büntetésre változtatható át. Ezt a tartamot ily kihágások halmazata esetében sem lehet felemelni. Ily kihágás miatt (szemben az általános érvényű rendelkezésekkel) a büntető eljárás 1 év alatt, a kiszabott büntetés pedig 2 év alatt évül el.

A kihágás miatt az eljárás a kir. járásbíróság hatáskörébe tartozik.

Említést érdemel azonban, hogy az árkormánybiztos eddigi működése alatt a 2.220/1938. M. E. sz. rendeletben megállapított (kihágási) büntetések alkalmazására nem került sor.

Az 1920: XV. törvénycikk az árdrágító visszaélések üldözésére az alábbi lényeges rendelkezéseket tartalmazza:

1. Árdrágító visszaélés vétségét követi el az, aki a törvényben megállapított tényállás szerint közszükségleti cikkek tekintetében ártúllépést, áruzsorát, munkabérzsorát, láncolatos kereskedést, árulvonást, árucsempészetet követ el, valamint az is, aki forgalombahozatal céljára rendelt közszükségleti cikk eladását a törvényben körülírt módon megtagadja.

E vétségek büntetése 1 évig terjedhető fogház, mint főbüntetés. A mellékbüntetésként alkalmazott pénzbüntetésre vonatkozó rendelkezések (100.000 K.) a II. Bn. 3. §-a folytán hatályukat veszítették. Mellékbüntetésként kell azonban kimondani a hivatalvesztést és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését, továbbá azoknak a tárgyaknak elkobzását, amelyekre nézve a cselekményt elkövezték.

Büntetendő a cselekmény megkísérlése és az is, aki az előbbieken felsorolt cselekmények elkövetésére felhív, ajánlkozik vagy másokkal összebeszél vagy egyesül.

Az elkobzást akkor is el lehet rendelni, ha bűnvádi eljárást a terhelt halála vagy más ok miatt megindítani vagy folytatni nem lehet.

További mellékbüntetésként a bíróság az elítélt iparigazolványának, vagy iparengedélyének vagy azt pótló hatósági engedélyének elvonását rendelheti el. Az elítéltet 1-5 évig terjedhető időre eltilthatja az ítéletben megjelölendő vagy általában közszükségleti cikkekkel való kereskedéstől, a külföldi elítéltet kiutasíthatja az országból s a visszatéréstől örökre eltilthatja, a belföldit a közséből, amely nem illetőségi helye, kitilthatja 5 évig terjedhető időre és végül elrendelheti a bíróság az ítéletnek vagy rendelkező részének az elítélt költségére falragasz vagy hirdalap útján való közzétételét, vagy az elítélt üzlet-helyiségében, illetve kirakatában féleven át feltűnő helyen való kifüggesztését is.

2. Árdrágító visszaélés büntette miatt 5 évig terjedhető börtönnel és 20.000 pengőig (II. Bn. 2. és 5. §.) terjedhető pénzbüntetéssel, valamint az előbb felsorolt mellékbüntetésekkel büntetendő az, aki a fentebb felsorolt cselekmények valamelyikét a közellátás érdekét súlyosan veszélyeztető mértékben vagy üzletszerűen követte el, vagy aki árdrágító visszaélés büntette vagy vétsége miatt korábban szabadságvesztés-büntetéssel már büntetve volt.

Ezenfelül a bíróság az elítéltet az államkincstár javára belátása szerint megállapítandó összegű s az elítélt vagyoni viszonyaihoz és a cselekménnyel illetéktelenül elért, vagy elérni kívánt nyereség nagyságához mért, de annak többszöröséig is, sőt az elítélt egész vagyonának elkobzásáig terjedhető vagyoni elégtétel megfizetésére is kötelezheti.

Árdrágító visszaélés büntetést követi el az is, aki abból a célból, hogy a hatóságot az ármegállapításnál lényeges körülmény tekintetében tévedésbe ejtse vagy tévedésben tartsa, a hatóság előtt tudva hamis, vagy hamisított adatokat tartalmazó okmányokat használ.

A fentebb felsorolt büntettek és vétségek esetében a sértett az ár leszállítását, munkabéruzsora esetén a saját szolgáltatása értékének megfelelő ellenszolgáltatást követelhet, illetve az adott ellenszolgáltatás többletének visszatérítését vagy megtérítését követelheti. E magánjogi követelés 3 év alatt elévül. Lényegében ez az intézkedés a magánjogi actio quanti minoris egyik megjelenési formája.

Az 1920: XV. és az 1920: XXVI. te. 7. és 8. §-ai alá eső vétségek, illetőleg büntettek esetében az eljárás az erre a célra szervezett uzsorabíróság hatáskörébe tartozik (Áv. 9. §. felhatalmazása alapján kiadott 5.950/1920. M. E. sz. rendelet szerint).